

Ա.Ս. ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ

**ՍՈՑԻԱԼ-ԴԵՄՈԿՐԱՏԱԿԱՆ ՀՆՁԱԿՅԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱՄԵՐԻԿՅԱՆ
ՄԱՍՆԱՃՅՈՒՂԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ 1908-1914ԹԹ.**

Հայ քաղաքական կուսակցություններից Սոցիալ-դեմոկրատական հնչակյան կուսակցությունը 1908-1914 թթ. ինչ-ինչ քայլեր ձեռնարկեց արևմտահայերի շահերի պաշտպանության համար: Կուսակցության մասնաճյուղերից ամերիկյան մասնաճյուղը նույնպես ընդունեց մի շարք շրջաբերականներ, որոշումներ այդ ժամանակաշրջանում հայության առջև դրված խնդիրը լուծելու ուղղությամբ: Սակայն այդ որոշումները այդպես էլ գործողության չեն վերաճել: Ամերիկյան մասնաճյուղի գործունեության ժամանակի ընտրությունը մեր կողմից պատահական չէ, ժամանակ, որին հաջորդեց երիտթուրքերի կողմից Հայոց ցեղասպանության իրականացումը: Ուստի կարևորվել է մասնաճյուղի այս շրջանի գործունեության գնահատումը:

Առանցքային բաներ. Կենտրոնական վարչություն, Ամերիկայի մասնաճյուղ, Օսմանյան կայսրություն, արևմտահայերի ազատագրում, որոշում, անդամավճար, հանգանակություն:

Թեմայի վերաբերյալ պատմագիտական ուսումնասիրություններ գրեթե չկան: Միակ անդրադարձը կատարել է Գ. Հովհաննիսյանն իր «Հնչակյան կուսակցության պատմություն» ուսումնասիրությունում:

Սույն հոդվածի աղբյուրագիտական հիմքը հիմնականում հանդիսացել են Հայաստանի Ազգային արխիվի/ Ներսես Փիլիկյանի ֆոնդ/ և Գրականության և արվեստի թանգարանի/ԳԱԹ/ նյութերը:

Աշխատանքի նպատակն է հնարավոր աղբյուրների հիման վրա ցույց տալ այն քայլերը, որոնք ձեռնարկվեցին Ա.Դ.Հ.Կ Ամերիկյան մասնաճյուղի կողմից 1908-1914 թթ.՝ հայոց ցեղասպանության նախորդող ժամանակաշրջանում:

Սոցիալ-դեմոկրատական հնչակյան կուսակցությունը (ՍԴՀԿ) հայ ազգային-քաղաքական կուսակցություն է: Հիմնադրվել է 1887-ի օգոստոսին Ժնևում: Հիմնադիր ղեկավարներն էին Ռուսաստանից եկած մի խումբ հայ ուսանողներ՝ Ավետիս Նազարբեկ, Մարո Վարդանյան, Քրիստափոր Օհանյան, Գաբրիել Կաֆյան, Ռուբեն Խանազատ, Գևորգ Ղարաջյան: Կենտրոնական օրգանն էր «Հնչակ» թերթը (այստեղից էլ անվանումը): Կուսակցության սոցիալական հիմքը կազմում էին ռազմիկներ (տարատոհմիկ) մտավորականությունը, արհեստավորները, մանր առևտրականները, գյուղացիները, նաև բանվորներ որոշ արդյունաբերական շրջաններում: Կարճ ժամանակամիջոցում հնչակյան կազմակերպություններ են ստեղծվել Օսմանյան կայսրությունում (114), ԱՄՆ-ում (86), Ռուսաստանում (36),

Պարսկաստանում (15), Բուլղարիայում (9), Ռումինիայում (7), Եգիպտոսում (6) և այլուր: Ստորև փորձ է արվել ներկայացնելու կուսակցության ամերիկյան մասնաճյուղի գործունեությունը:

Ս.Դ.Հ.Կ. ամերիկյան մասնաճյուղը կարևոր դեր է խաղացել այդ շրջանի հայության համախմբման և արևմտահայերի ազատագրման ուղղությամբ ծրագրերի ներկայացման գործում: Մասնաճյուղն իր «Երիտասարդ Հայաստան» պաշտոնաթերթի միջոցով իրականացրել է կուսացության գաղափարական մոտեցումների, դրանց իրականացման, մյուս մասնաճյուղերի հետ կապի և գործունեության պարզաբանման խնդիրները:

1908-1914 թթ. Հնչակյան կենտրոնական վարչության հետ հարաբերությունների մանրամասնությունների պարզաբանումը հնարավոր է դառնում Հայաստանի Ազգային արխիվում Ներսես Փիլիկյանի անունը կրող ֆոնդի փաստաթղթերի շնորհիվ: Ն. Փիլիկյանը եղել է Հնչակյան կուսակցության համախոհներից և գործել կուսակցության ամերիկյան մասնաճյուղում: Նա հետագայում եկել է Արևելյան Հայաստան և իր տպավորությունների մասին գրել է հետևյալը Մեսրոպ Լևոնին ուղղված նամակում. «...եղա Հայաստանի գրեթե բելր շրջաններում և հանդիպեցի և՛ գյուղացի աշխատավորներին, և՛ վարչական ներկայացուցիչների՝ հասկանալու վեջիններիս վերաբերմունքը մեր նպատակի և կուսակցության նկատմամբ...» [1]:

Այսպես. մասնաճյուղի գործունեության արդյունքները ներկայացնելիս նախ անդրադառնանք 1908 թ. Օսմանյան Թուրքիայում ծավալվող դեպքերին և դրանց հնչակյան ամերիկյան շրջանի դիրքորոշմանը: 1908 թ. երիտթուրքական հեղաշրջումից հետո Ն. Փիլիկյանը գրում է. «Մենք անվտանգ քաջությունով պետք է կռվենք մեր հայրենի հողի համար, ուր որ կը հանգչին մեր նախնիների ոսկորները, և ուր կը գտնվեն մեր պատմական անցեալի յիշատակները: Մեր դատը արդար է և ազնիվ: Մենք պետք է համերաշխելով համախմբվենք առանց կրոնի և քաղաքական խտրության, ծառայենք Ազատության գործին անշահախնդրորեն, ինչպես մի սրբութիւն, այն ատէն հայն կը լինի ազատ...»:

Այնուամենայնիվ, չնայած այս հայտարարությանը, հնչակյանները երիտթուրքերի նկատմամբ զգուշավոր դիրքորոշում ունեին: Նրանք համագործակցում էին ավելի լիբերալ գործիչ իշխան Սաբբահէդդին հետ: Վերջինս, ի տարբերություն երիտթուրքերի, հանդես էր գալիս Օսմանյան կայսրության ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների ընդլայնման և ապակենտրոնացման կոչերով: Կուսակցության դիրքորոշումը հստակեցվում է 1908 թ. նոյեմբերի 24-ին՝ Փարիզից կենտրոնական վարչության մասնաճյուղերին ուղղված շրջաբերականով, որից պարզ է դառնում, որ Սահմանադրության առկայության պայմաններ

րում հայ ժողովուրդը սեպարատիստական (անջատողական) ձգտումներ չունի: Շրջաբերականում նախատեսվում էր նաև «զինել ժողովրդին նոր տեսակի զենքերով, որն անհրաժեշտ է ինքնապաշտպանության համար»: Ստացվում է, որ հնչակյանները, քաջատեղյակ լինելով երիտթուրքերի ազգայնամոլ էությանը, ի սկզբանե դրել են արևմտահայության զինման խնդիրը՝ կանխազգալով սպասվող վտանգը:

Հնչակյան կենտրոնական վարչության դիրքորոշումը հիմք ընդունելով՝ կուսակցության ամերիկյան մասնաճյուղը ևս հրապարակում է շրջաբերական /1908 թ. նոյ./, որտեղ ասվում է, որ հաշվի առնելով Թուրքիայի քաղաքական փոփոխությունները Հնչակյան կենտրոնական վարչության օրինակով՝ Ամերիկյան մասնաճյուղը հաստատում է, որ հեղափոխության առաջին շեփորը փչող կուսակցությունը պետք է համախմբի և կազմակերպի իր ուժերը և հասատատուն պահի սահմանափակ ազատությունը, ընդլայնի այն և զենք պատրաստի գալիք խռովությունների ժամանակ կազմ ու պատրաստ լինելու համար: Կարևոր տեղ է հատկացվում «Երկիր սլանալու» գործի նյութական աջակցության կազմակերպմանը, միաժամանակ նախատեսվում էր շրջաբերականի որոշումը տարածել այլ մասնաճյուղեր, որպեսզի դրանք բոլորը ևս կատարեին իրենց նյութական և բարոյական պարտականությունները [2]:

Երիտթուրքական հեղաշրջումից հետո Հնչակյան կուսակցության կենտրոնական օրգան «Հնչակ»-ի հրապարակումներից պարզ են դառնում կուսակցության երկու՝ Հայաստանի ինքնավարության և հայ ժողովրդի ինքնապաշտպանության նախապատրաստման գաղափարները: Չնայած երիտթուրքերի նկատմամբ հնչակյանների դիրքորոշմանը՝ Օսմանյան խորհրդարանի պատգամավորների թվում էր նաև հնչակյան գործիչ Մուրադը: Վերջինս ակտիվ գործունեություն ծավալած անդամներից էր և պաշտպանում էր ինչպես ժողովրդավարության սկզբունքները, այնպես էլ Օսմանյան կայսրության հպատակ ժողովուրդների տեղական ինքնավարության սկզբունքը: Այս դեպքերից հետո՝ 1909 թ. մարտի 31-ին, Ստամբուլում երիտթուրքերի դեմ հակաիթթիհատականները խռովություն կազմակերպեցին, որում մեծ դեր ունեցան հունական, բուլղարական, հայկական հեղափոխական կազմակերպությունները: Խռովությունը շուտով ճնշվում է: Այս օրերին, սակայն, Ադանայում և Կիլիկիայի այլ վայրերում երիտթուրքերը կազմակերպեցին հայկական կոտորածներ: Անակնկալի եկած հնչակյանները փորձում են քայլեր ձեռնարկել և գործիչներ են ուղարկում Կիլիկիայի տարբեր վայրեր: Կիլիկիահայության կոտորածներից հետո հնչակյաններն սկսեցին արագացնել Թուրքիայում իրենց մասնաճյուղերի և ինքնապաշտպանության ամրապնդման գործը:

1909թ. հուլիսի 16-ին ամերիկյան շրջանի կենտրոնական վարչությունը շրջաբերական է հղում Արևմտյան Հայաստանում կուսակցության նոր մասնաճյուղի ձևավորման և Ադանայի հայ բնակչությանը օգնություն ցույց տալու մասին: Ամերիկյան վարչությունը կոչ է անում օգնություն ցույց տալ Ադանայի հայ բնակչությանը՝ հաշվի առնելով տեղի հայության օրհասական վիճակը: Ինչ վերաբերում է նոր մասնաճյուղերին, ապա այդ մասին ունեցած տեղեկությունները ոգևորիչ են այն առումով, որ կուսակցության դրոշի տակ հավաքվողների թիվը գնալով ավելանում էր, հետևաբար՝ ժողովրդի շրջանում հավատ է առաջացել այդ կուսակցության նպատակների իրականացման ուղղությամբ: Միևնույն պատկերն է նաև մյուս մասնաճյուղերում. Փոքր Հայքում 20 մասնաճյուղ կար, որն ավելանալու միտում ուներ, նույնը Խարբերդի մասնաճյուղի Հապուսի, Քորբե, Մեզիրե, Տիգրանակերտ, Խոյլու, Հողե և այլ ենթամասնաճյուղերի դեպքում: Ամերիկյան մասնաճյուղը սերտ հարաբերությունների մեջ էր հատկապես Խարբերդի մասնաճյուղի հետ և ոչ պատահական իր նյութական աջակցություն է ցուցաբերում Խարբերդի մեջ ծավալված կրթական գործին: Փոխադարձ համագործակցության արդյունքում ամերիկյան մասնաճյուղի գլխավոր մարմինը՝ Գործադիր Հանձնախումբը, բրոնջուր հրատարակելու գործով էր զբաղված, և հույսեր կային, որ մասնաճյուղը նյութապես կաջակցի թերթին հրատարակման համար: Շրջաբերականում կարևորվում էին անդամավճարների փոխանցման վերաբերյալ տեղեկությունները, այնուհետև արձանագրվում էր, որ խնդիրը դրականորեն կարելի է լուծել՝ Փարիզում գտնվող ընկ. Շահումյանի / թավրիզցի Ալեքանդր Անդրիասյան/ միջոցով որոշակի գումար հասցնելով «Երիտասարդ Հայաստանի» հրատարակման համար [3]:

1909 թ. սեպտեմբեր 15-ին Գործադիր հանձնախումբը նոր շրջաբերական /N11/ է տարածում Թուրքիայում ծավալված իրադարձությունների և պատգամավորական ժողովի վերաբերյալ: Վերլուծում է Թուրքիայի քաղաքական փոփոխությունները՝ Թուրքիան անվանելով «անակնկալներու վայր», այնուհետև նշում, որ գլխավոր խնդիրները մոռացած պետությունը զբաղված է հայ քաղաքական կուսակցություններին ասպարեզից վերացնելու խնդրով, միաժամանակ շարունակելով իրենց հայաջինջ քաղաքականությունը: Հնչակյան կուսակցությունը, հավատարիմ իր ավանդույթներին, ինչպես համիդյան շրջանում, այնպես էլ այդ շրջանում կարևոր էր համարում համախմբել ժողովրդի առանձին հատվածները և դրանք միավորվել Կենտրոնական Գլխավոր Հանձնախմբի շուրջ: Մասնաճյուղի արդյունավետ գործունեության կազմակերպման գլխավոր խնդիրը մնում է «Երիտասարդ Հայաստան»-ի հրատարակումը, որն իրականացվում էր մասնաճյուղերի փոխանցած անդամավճարների շնորհիվ: Բայց այս շրջանում ամերիկ-

յան մասնաճյուղի նյութական վիճակը բավական բարդ էր, ուստի կենտրոնը դիմում է հատկապես այն մասնաճյուղերին, որոնք նյութական աջակցություն չեն ցուցաբերել, ու հորդորում պատրաստակամություն հայտնել գործը իրականացնելու հարցում: Այդ ընթացքում Գլխավոր Գործադիր հանձնախումբը քայլեր է կատարում Նյու-Յորքի մասնաճյուղի մի քանի անդամների /Պ. Գասպարյան, Մ. Շամախյան, Թ. Ավիտիսեան/ անկարգությունը գնահատելու վերաբերյալ: Այս շրջաբերականից պարզ է դառնում ամերիկյան մասնաճյուղին վերոնշյալ դիմումներից հետո տրամադրած անդամավճարների չափը: Այսպես. Հատուկ Հանձնախումբի ստացած հետևյալ անդամավճարները մասնաճյուղերից՝ Նյու Պրինթըն՝ 20 դոլար, Փորթլեյտ՝ 40 դոլար, Համիթը՝ 65 դոլ., Ս. Քաթարիա՝ 60դոլար, Տըստեն՝ 11դոլ., Ռեյսինա՝ 85 դոլ., Կոլտ՝ 23 դոլ, Պրատֆորտ՝ 100դոլ., սրան ավելացվում է որպես փոխառություն ընկ. Պողիկեանի կողմից տրված 100դոլ, Միլֆրեթից՝ ԸՆԿ. Միրայախյանի 100 դոլար, ընդամենը 714 դոլար 50 սենտ: Մյուս մասնաճյուղերը պիտի հետևեին այս օրինակին: Օրինակ, Ֆիլադելֆիայի մասնաճյուղը 2 տարվա ընթացքում բավական գումար էր փոխանցել: Կարևոր էր համարվում նաև քարգչական նպատակներով երգարանի հրատարակությունը: Այստեղ քննարկվում էին նաև հնչակյան անդամներ Իզմիրյանի, Բ. Վարազդատի դեմ հերթական անիմաստ ամբաստանությունները: Նման բանասարկությունների հեղինակը «Հնչակյան գինվորական» անունով ստորագրող Պաղդասար Գասպարյանն է (վերջինս Կահիրեում դավաճանական քայլերից հետո հանդես է գալիս այլ անունով):

Հնչակյան կուսակցության 6-րդ պատգամավորական ժողովը ամերիկյան շրջանի որոշումների և անելիքների հստակեցման համար կարևոր նշանակություն ունեցավ: Ժողովը բացվեց 1909թ. հուլիսի 12-ին Կ.Պոլսում և տևեց չորս ամիս: Մասնակցում էին Թուրքիայի, Ռուսաստանի, Կիպրոսի, Պարսկաստանի, Ամերիկայի, Ռումինիայի, Եգիպտոսի 124 հնչակյան մասնաճյուղերից 79 հոգի՝ 108 պատգամավորական ձայնով: Ռուսաստանից պատգամավորներ էին Ստ. Սապահ-Գյուլյանը, Սյունիքը, Փարամազը/Մատթեոս Սարգսյան/, Ամերիկայից՝ Ն. Փիլիկյանը, Օհան Գասպարյանը, Թուրքիայից՝ Մուրադը, Արամ Աչըքպաշյանը և այլք: Պատգամավորական ժողովի գլխավոր խնդիրն էր հստակեցնել Օսմանյան պետության հանդեպ իր դիրքորոշումը:

Ժողովը բացվեց Փարամազի նախագահությամբ և Ն. Փիլիկյանի քարտուղարությամբ: Հաջորդ նիստում /Փրովիտենս, նոյեմբերի 27/ 3 հոգուց բաղկացած հանձնաժողովը որոշում է նիստում քննարկվելիք հարցերը, որի արդյունքում պատկերը հետևյալն է. «Երիտասարդ Հայաստան»-ի հրատարակումը և հրատարակման ուղղությունը, տեղափոխությունը Բոստոն, կուսակցության

դիրքորոշումը այլ կուսակցությունների նկատմամբ, անդամավճարների ավելացում, հաշվեքննիչ հանձնաժողովի ստեղծում, անպարտաճանաչ մասնաճյուղերի հարցեր, անդամների բաժանորդագրությունը, անդամավճարների, երգարանի, արտաքսված անդամների և այլ կազմակերպչական հարցեր [4]:

Արդյունքում՝ 1909 թ. հնչակյան պատգամավորական ժողովը, հաշվի առնելով Օսմանյան Թուրքիայում տեղի ունեցած քաղաքական իրադարձությունները, հաստատում է կուսակցության դիրքորոշումը. չլինել անջատողական և շարունակել գործունեությունը լեզալ հողի վրա: Հիմք ընդունելով 7-րդ պատգամավորական ժողովի որոշումը՝ Հնչակյան կուսակցությունը Ռուսաստանի և Կովկասի, Բուլղարիայի, Ռումինայի, ինչպես նաև Ամերիկայի իր բոլոր կազմակերպություններին պարտավորեցնում է ֆիզիկապես, նյութապես և բարոյապես օժանդակություն ցույց տալ Թուրքահայաստանի և Թուրքահայ դատին: Ըստ կենտրոնի բյուջեի տվյալների՝ հնչակյան Ամերիկյան շրջանը կենտրոնական վարչությանը պետք է վճարեր 10000 ֆրանկ պարտք, Ամերիկայում գտնվող յուրաքանչյուր հնչակյան պիտի վճարեր 10 ֆրանկ: Իսկ արդեն 1910թ. Հնչակյան ամերիկյան կենտրոնի հանգանակության մասին շրջաբերականով կենտրոնը պահանջում է անդամավճարներից ստացված գումարները իրենց փոխանցել՝ դրանով շեշտադրելով պատրաստակամությունը նախատեսվող գործին:

Հայության, այդ թվում՝ Հնչակյան կուսակցության համար բավական բարդ դրություն ստեղծվեց երիտթուրքերի 1911թ. Սալոնիկի գաղտնի ժողովից հետո: Այն դարձավ իթթիհատականների հակահայկական դիրքորոշման գագաթնակետը: Ժողովը հաստատեց մի հայեցակարգ, որի արդյունքը դարձավ Հայոց ցեղասպանությունը: Այս պարագայում 1912 թ. փետրվարի 7-ին Հնչակյան կուսակցության և Օսմանյան Թուրքիայի ընդդիմադիր կուսակցության՝ Իթիլաֆի միջև ստորագրվեց համագործակցության պայմանագիր, որից հետո հնչակյանները շրջաբերական ուղղեցին մասնաճյուղեր՝ իթիլաֆականների հետ համագործակցելու կոչով: Պետք է նշել, որ այդ պայմանագիրը կասեցվեց իթիլաֆի արևմտահայերի ազգային հարցի հետ կապված դիրքորոշման պատճառով [5]:

Հնչակյան կուսակցության ամերիկյան մասնաճյուղի ընդունած որոշումները և գործունեություն արդյունքները հետևյալն էին: 1911 թ. սեպտեմբերի 3-ին Վաքենիի մասնաճյուղը ժողով է հրավիրում և որոշում ընդունում քույր մասնաճյուղերից օժանդակություն ստանալու վերաբերյալ: Այնուհետև առաջարկվում է «Երիտասարդ Հայաստան» խմբագրական կազմը թողնել նույնը՝ Ս. Խան, Հրադուխտ, Գասպարյան: Այսուհանդերձ, նյութական աջակցությունը մնում է օրակազային խնդիր: 1912 թ. մարտի 2-3-ը Բոստոնում հրավիրված ամերիկյան շրջանի ժողովում հստակեցվում են մասնաճյուղերի մասնակցության ու կազմա-

կերպական հարցերը, որոշվում է առժամանակյա մարմին ընտրել Գործադիր հանձնախումբը, որի գլխավոր խնդիրը պիտի լիներ ամերիկյան մասնաճյուղի խնդիրների համակարգումը: Սա ժամանակավոր մարմին էր լինելու և դեռ պիտի համաձայնեցվեր մասնաճյուղերի հետ: Մայիսի 12-ին Չըլսի մայիսի 4-ին Փրովիտենսում հրավիրված ժողովից հետո հաստատվում է Գործադիր հանձնախումբը, որի գործունեության առանցքում դրվում է ոչ միայն գաղափարական, այլև ամենագլխավորը՝ նյութական օժանդակության խնդիրը կենտրոնին: Բայց, ինչպես երևում է շրջաբերականից, այդ աջակցությունը ուշանում է և գործնական կիրառություն չի գտնում:

1912 թ. օգոստոսի 12-ին մեծ դժգոհություն է արտահայտվում՝ կապված հանգանակությունների և մասնաճյուղերի կողմից նյութական միջոցների տրամադրման հետ: Վիճակը բավական լուրջ էր, և մթնոլորտը պիտի բնորոշել անտարբերության մթնոլորտ: Այսպիսի պայմաններում պատգամավոր Ս. Գարագաշյանը չի կարող մասնակցել Վառնայում հրավիրվելիք 7րդ ժողովին (նյութական միջոցների բացակայության պատճառով անհնար էր ճանապարհի ծախսերը հոգալ), այնուհետև բերվում է ամերիկյան մասնաճյուղի 3000 դոլարի պարտքի խնդիրը, որից 1000 դոլարն է վերադարձվել Ուեթսի մասնաճյուղից, որից 1300 դոլար 28 սենթը Մելիտոնենանի պարտքն է: Հնչակյան Գործադիր Հանձնաժողովի հաղորդմամբ՝ թերթն իր գոյությունը պահում է արտաքին փոխառության շնորհիվ միայն: Այսպես, նյութական անբավարար վիճակը հաշվի առնելով՝ «Երիտասարդ Հայաստան» թերթը փոխադրվում է Փրովիտենս, որտեղ հրատարակության ծախսերը պիտի նվազեին: Այս ուղղությամբ զգալի աշխատանքներ է ծավալում Սիրվարդը ամերիկյան շրջանի Իսթնի մասնաճյուղում, սակայն շարունակում է անհրաժեշտություն մնալ նյութական աջակցություն ցուցաբերումը [6]:

1912 թ. կուսակցության Բոստոնի մասնաճյուղի շրջաբերականում կոչ էր ուղղված կուսակցական ընկերներին և մասնաճյուղերին՝ յուրաքանչյուրից 100-ական դոլարով հանգանակություն կազմակերպելու առաջարկով: Այս շրջանում, Գործադիր հանձնաժողովի տվյալներով, մասնաճյուղերն ունեին 800 դոլար պարտք, որը պիտի փոխանցվեր կենտրոնին, և կարևորվում է օժանդակությունը այդ խնդիրը լուծելու ուղղությամբ: Նշվում էր նաև, որ Սոցիալ-դեմոկրատական հնչակյան կուսակցության ամերիկյան մասնաճյուղը վերջապես պիտի բարձր պահի իր անունը և ծառայի նպատակին՝ հայ ժողովրդի ազատագրմանը:

Ի պատասխան Գործադիր Հանձնաժողովի շրջաբերականի, որտեղ ասվում է անհույս վիճակի և պարտքի, «Երիտասարդ Հայաստանի» հրատարակման խափանման, դրա վերահրատարակման անհրաժեշտության մասին,

կուսակցության ամերիկյան մասնաճյուղի /Չիկագոյի, Ռեյսնի, Վաքսենիի/ ժողովի շրջաբերականներում ասվում է. քանի որ մամուլը «գրավված է»՝ վճարումները հետաձգելու պատճառով, և կա իրական վտանգ՝ մնացած պարտքը չվճարելու դեպքում տպագրության դադարեցման, մասնաճյուղերը պետք է հնարավորինս աջակցեն պարտքի մարմանը՝ յուրաքանչյուրը 20 դոլար տրամադրելով:

Խնդիրը պետք է վերացվեր միայն աջակցության դեպքում: Խնդիրը մնում է չլուծված, ինչը պարզ է դառնում 1913թ. հունվարի 1-ի Պրովիդենսի մասնաճյուղի շրջաբերականից, որտեղ նույնպես այս խնդիրը քննարկվում է: Ասվում էր, որ ամերիկյան մասնաճյուղն ունի 500 պարտաճանաչ անդամ, որոնք պատրաստ են նյութական աջակցություն տրամադրել «Երիտասարդ Հայաստան»-ի փոխարեն «Նոր աշխարհ»-ի հրատարակմանը: Փրովիդենսի մասնաճյուղի անդամները նույնպես պատրաստ էին աջակցելու վերահրատարակման գործին: 1913 թ. մայիսի 14-ին կուսակցության «Բրիչ Պորտի» մասնաճյուղը և վարչությունը, «Երիտասարդ Հայաստան»-ի հրատարակման անհրաժեշտությունը հաշվի առնելով, որոշում են, որ մասնաճյուղի անդամները պիտի իրենց 3 ամսվա անդամավճարները ուղարկեն կենտրոնական վարչություն:

Ելնելով շրջաբերականից՝ մայիսի 30-ին հատատվում է 3 ամսվա անդամավճարի հարցը / որոշվում է այն բոլոր մասնաճյուղերի հետ, որոնք մինչև այդ չեն օժանդակել նյութապես, կապերը խզել/, որոշումները համառոտ ուղարկվում են կենտրոն. նախատեսվում է հրատարակել ամսաթերթ/, բաժանորդներին՝ անվճար, բաժանորդագրվողներին՝ մեկ դոլ.: 1914 թ. կուսակցության Կենտրոնական վարչությունը ամերիկյան /Բոստոնի/ մասնաճյուղին ուղղված շրջաբերականով տեղեկացնում է Բոստոնի մասնաճյուղի գործունեությունը դատապարտելու և լուծարելու մասին:

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ՝

- 1908 թ. Ս.Դ.Հ.Կ –ն, որդեգրելով նոր քաղաքականություն, գլխավոր խնդիր է համարում սահմանադրական ճանապարհով արևմտահայերի պաշտպանության իրականացումը: Հիմք ընդունելով այս որոշումը՝ Հնչակյան ամերիկյան կենտրոնը ևս խնդիր է դնում նյութական աջակցությամբ օժանդակել Կենտրոնին արևմտահայերի ազատագրման խնդրում:

- Ամերիկյան մասնաճյուղը աստիճանաբար հեռանում է իր գլխավոր խնդրից և ունեցած միջոցները հատկացնում տեղում թերթի հրատարակմանը: Առաջնային խնդիրը՝ արևմտահայերին աջակցությունը, դառնում է երկրորդական:

- Այս օրինակով կարելի է պատկերացում կազմել ինչպես **կենտրոն-մասնաճյուղ** համագործակցության, այնպես էլ 1915 թ. նախորդած շրջանում հայ քաղաքական ուժերի կազմակերպվածության աստիճանի մասին:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. ԳԱԹ (Գրականության և Արվեստի թանգարան), գ. 62, թ.2:
2. Հայաստանի Ազգային արխիվ (ՀԱԱ), ֆ.408, ց.1, գ. 85, թ.2:
3. ՀԱԱ, ֆ. 408, ց.1, գ. 87. թ 2:
4. Նույն տեղում, գ. 89, թ.7:
5. **Ճիզմանեան Մ.**, Պատմութիւն ամերիկայահայ քաղաքական կուսակցութեանց, Ֆրէզնօ, 1930, էջ 141:
6. ՀԱԱ, ֆ. 408, ց.1, գ. 105, թ. 3:

А.С. ТАДЕВОСЯН

РЕЗУЛЬТАТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ ГНЧАКСКОЙ ПАРТИИ АМЕРИКАНСКОГО ФИЛИАЛА В 1908-1914 ГГ.

Показаны результаты деятельности американского филиала Социал-демократической гнчакской партии в 1908-1914 гг. Отмечено, что партия принимала немало решений относительно освобождения западных армян от ига Османской империи, но, как показывают исследования, эти решения не стали актом. В результате американский филиал не смог выполнить свою задачу.

Ключевые слова: центральный отдел, американский филиал, Османская империя, освобождение западных армян, решение гнчакской партии, членский взнос, вероучение.

A.S. TADEVOSYAN

THE RESULT OF ACTIVITIES OF SOCIAL-DEMOCRAT HNCHAKYAN PARTY AND ITS AMERICAN BRANCH IN 1908-1914

The results of activities of Social-Democrat Hnchakyan party and its American branch in 1908-14 are shown. It is mentioned that the party made a lot of decisions about liberation of Western Armenians from Ottoman Empire, but as illustrated in the research, those decisions did not become acts. As a result, the American branch could not fulfil its task.

Keywords: Central department of Social-Democrat Hnchakyan party, American branch, Ottoman Empire, liberation of Western Armenians, decision, membership fee, circular.